

УДК 347.4(04)

О.О. МАРКОВА, канд. юрид. наук, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТОВУВАТИ ДОГОВІР В ПРОЦЕДУРІ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ ТА СПОРІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ключові слова: процедура примирення, конфлікти і спори, мирова угода, медіаційна угода

Конфлікти є явищем соціальним, породженими самою сутністю соціального життя, який відображає ті чи інші сторони буття, місце та роль людини у ньому. Вони є невід'ємним компонентом розвитку суспільства й самої людини [1, с.34, 37]. Сьогодні актуальною є проблема загострення конфліктів саме у юридичній сфері. Це спричинено значним розширенням поля правового розвитку відносин, в основі яких лежать спільні та суперечливі інтереси держав, приватних, національних і транснаціональних структур, окремих осіб, які в результаті взаємодії призводять до зіткнень і конфліктів [2, с.45]. Юридичний конфлікт є обов'язковою передумовою правового спору і виникає між суб'єктами правовідносин. Конфлікт трансформується у спір за двох умов: 1) у випадку коли сторони за допомогою переговорів не можуть досягнути взаємного, компромісного рішення, яке буде задовольняти обидві сторони конфлікту; 2) вирішення конфлікту переходить у процесуально-правову площину.

На сьогоднішній день серед науковців та практиків активно дискутується можливість використовувати договір (угоду) в процедурі примирення сторін для врегулювання спорів,

які виникають із різних правовідносин. В юридичній літературі недостатньо приділено увагу питанню дослідження та аналізу договорів (угод), які є результатом проведення процедури примирення сторін. Розробкою сфери примирення як процедури займалися різні вчені різних галузей права, зокрема: М.А. Рожкова, О.Ю. Скворцов, Н.Г. Єлєєєв, Е.І. Носирєва, Д.О. Жмудь, Т. Кисельова та інші вчені.

Звідси, мета статті – дослідити законодавство України та законодавство деяких країн Європейського Союзу на предмет закріплення можливості сторін використовувати договір в процедурі примирення для врегулювання спорів. Новизна роботи полягає в авторському погляді на процедуру примирення, зокрема, на її договірну природу і на договірний характер засобів врегулювання конфліктів та спорів між сторонами, якими є договори (угоди). Поряд із всім відомою мировою угодою, яка використовується у процедурі примирення, автор пропонує проаналізувати та дослідити можливість та допустимість національним законодавством використовувати сторонами медіативну угоду у процедурі примирення паралельно, проводячи порівняльний аналіз із законодавством деяких Європейських країн.

Використання договору в процедурі примирення сприяє зменшенню навантаження на суддів, надаючи сторонам правового спору можливість використовувати більш гнучкий, швидкий, конфіденційний, та ефективний інструмент для врегулювання конфлікту. Врегулювати щось (у соціальному житті) означає визначати поведінку людей, задавати поведінці напрям функціонування і розвитку, цілеспрямовано впорядковувати її [3, с.32]. На думку В.Б. Ісакова, використання договору як регулятора відносин, пов'язана з вирішенням юридично значущих питань, яким норма права не надала вичерпної регламентації які базуються на розсуді суб'єктів права та закріплюються законодавством у встановленій процедурно-процесуальній формі [4, с.69]. У разі виникнення спору сторони спершу визначаються із формами захисту.

Юрисдикційна форма передбачає вирішення правового спору у державному судовому органі – суді загальної юрисдикції або третейському суді. Вирішення спору – це владна дія особи (судді), яка наділена повноваженнями виносити рішення, обов'язкове для сторін спору.

Неюрисдикційна форма – це захист права самостійними діями уповноваженої особи без звернення до державних чи інших уповноважених органів. При виборі такої форми захисту дії сторін направлені на примирення, результатом якого є врегулювання спору, шляхом укладання відповідної угоди. На відміну від вирішення спору, зовсім іншу природу має врегулювання спору, яке передбачає досягнення сторонами спору взаємовигідного, компромісного рішення, яке буде задовольняти обидві сторони. Будь-яка процедура примирення ґрунтується на переговорах сторін, за підсумками якої сторони самі визначають подальший розвиток відносин: чи будуть вони продовжувати вести переговори до прийняття взаємного рішення, чи звернуться до суду [5, с.78]. У переважній більшості договорів, які укладаються юридичними особами і фізичними особами, закріплені положення про те, що у випадку виникнення спору сторони домовляються врегулювати його шляхом переговорів, і тільки при безуспішності, звернутися до суду за вирішенням цього спору. Це положення, по суті, є застереженням про те, що в договорі сторони передбачають процедуру примирення.

Процедура примирення починається після виникнення спору з моменту, коли сторони погоджуються звернутися до переговорів щодо способу врегулювання спору, який виник. В залежності від того, який вид процедури примирення обирають сторони (зокрема, яка проводиться самими сторонами без звернення до примирителів або із залученням таких осіб (посередників, медіаторів), залежить і вид угоди. З урахуванням вищесказаного можна говорити про те, що проведення процедури примирення допускає укладення сторонами наступних договорів: 1) мирова угода; 2) ме-

діаційна угода та інші, які будуть предметом нашого дослідження в наступній статті.

Можливість використовувати договір для врегулювання спору та конфлікту залежить в першу чергу, від законодавчого закріплення такої можливості у сторін, по-друге, від ступеня гармонізації норм національного законодавства із правом Європейського Союзу. Можливість використовувати і укласти мирову угоду сторонами передбачається і закріплюється в Цивільно-процесуальному кодексі України (ЦПКУ), тобто наявність законодавчого закріплення. Цивільно-процесуальний кодекс України передбачає право сторін на будь-якій стадії цивільного процесу укласти мирову угоду (ст.31) [6]. Ініціатива примирення може виходити як від сторін, так і від судді, який зобов'язаний ще в попередньому судовому засіданні і на початку розгляду справи по суті з'ясувати можливість врегулювати спір до судового розгляду шляхом укладання мирової угоди. Метою мирової угоди є врегулювання спору на основі взаємних поступок сторін, а її зміст може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмету позову. Якщо сторони укладають мирову угоду, суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі; якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи чи інтереси інших осіб, суд відмовляє у визнанні мирової угоди і продовжує судовий розгляд; крім того, суд також не визнає мирової угоди, якщо дії законного представника, який представляє одну із сторін, суперечать інтересам особи, яку він представляє (ст.175). Мирова угода є результатом процедури примирення самими сторонами без залучення примирителів. В основі такої процедури лежать переговори сторін, на основі вільного волевиявлення, взаємної зацікавленості у врегулюванні спору шляхом примирення та досягнення взаємовигідного рішення.

Сьогодні все більшого поширення отримує врегулювання спорів за допомогою медіації. Процедура медіації є різновидом процедури примирення сторін, в основі якої лежить вре-

гулювання спору або конфлікту шляхом досягнення сторонами взаємовигідного, компромісного рішення, яке буде задовольняти обидві сторони, за участю третьої нейтральної особи – медіатора, який, здійснюючи загальне керівництво процедурою, допомагає сторонам досягти максимально ефективного рішення самостійно. Необхідно підкреслити, що на відміну від діяльності з вирішення спорів, яка здійснюється суддями, діяльність (посередників, медіаторів), спрямована на сприяння у врегулюванні спору між сторонами. З огляду на це актуальності набувають питання щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні процедури медіації та її юридичного оформлення, зокрема медіаційної угоди, гармонізації медіаційної процедури із процесуальним законодавством. В світлі останніх подій, зокрема, підписанні та ратифікації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом нагальним стоїть питання гармонізації українського законодавства. У «Словнику термінів і понять із міжнародного та європейського права», виданому Інститутом законодавства Верховної Ради України, гармонізація законодавства визначається як приведення законодавства держав-членів та країн – не членів у відповідність до вимог Європейського Союзу на підставі правових актів організації. Цей процес може відбуватися у формі адаптації законодавства, імплементації положень, стандартизації норм тощо [7], проте, з другого боку, План дій «Україна – Європейський Союз» чітко вказує на необхідність саме гармонізації права. У цьому питанні важливе значення має підхід до моделювання актів з гармонізації законодавства в конкретній сфері: чи в такому акті будуть об'єднуватись кілька національних законів, чи основою стане якийсь національний закон, чи це будуть нові положення, які не матимуть аналогів у національному законодавстві. В межах ЄС перевагу було віддано останній з трьох моделей. Тому не є випадковим, що основними правовими актами, за допомогою яких здійснюється гармонізація до законодавства в Європейському Союзі є Директиви.

Провівши порівняльне дослідження передового досвіду деяких країн світу в сфері медіації, Рада Європи підготувала рекомендації та керівні принципи щодо наступних кроків, які слід здійснити Україні в сфері медіації як процедури примирення: Рекомендація Rec (98)1 про медіацію в сімейних справах, Рекомендація Rec (99) 19 про медіацію в кримінальних справах, Рекомендація Rec (2001) 9 про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами, Рекомендація Rec (2002)10 про медіацію в цивільних справах, Керівні принципи для кращого виконання наявної рекомендації про медіацію в сімейних справах і медіацію в цивільних справах та інші. З метою ефективно імплементації стандартів, які стосуються альтернативного розв'язання спорів, у межах законодавства Європейського Союзу було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах. Ефективність медіації визнана європейським співтовариством – більшість документів Ради Європи та Директива ЄС рекомендують впровадження медіації як основного методу альтернативного розв'язання спорів на досудовому етапі або під час судового розгляду.

В усьому світі медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів. Медіація отримала значного розвитку в країнах Європи, та, наразі, активно розвивається на території країн пострадянського простору (Білорусія, Молдова, Казахстан, РФ). Зокрема, у 2010 році в Російській Федерації був прийнятий відповідний Закон «Про альтернативну процедуру вирішення спорів за участі посередника (процедуру медіації)» [8].

В Україні на сьогоднішній день перший крок по впровадженню медіаційної процедури вже зроблено – подано на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України «Про медіацію». Аналізуючи проект закону України «Про медіацію» законодавець закріплює поняття угода про ініціювання медіації, угода про проведення медіації, медіаційна угода [9]. Однак, незважаючи на відсутність

спеціального законодавства, Україна має вже досвід застосування процедури медіації (примирення), який підтверджує високу ефективність застосування цього інституту при вирішенні конфліктів.

Наразі в Україні відбувається впровадження медіації в межах програми Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи» [10]. Слідуючи світовим тенденціям широкого використання медіації та інших дружніх (альтернативних) методів вирішення спорів, на базі Постійно діючого Третейського Суду при Українському національному комітеті Міжнародної торгової палати було створено Медіаційний центр (МЦ). В Україні діє Український центр медіації. Сторони можуть звернутися до медіаційної процедури на будь-якому етапі спору, в тому числі під час судового чи третейського розгляду, шляхом включення медіаційного застереження до тексту договору, за яким або у зв'язку з яким виник спір, або підписання Угоди про проведення медіації.

Проаналізувавши національні нормативно-правові акти, зокрема КПКУ, КАСУ, ГПУ, ЦПУ з'ясовується, що національне законодавство закріплює та передбачає процедуру примирення результатом якої є укладання угод, які використовуються для врегулювання спорів між сторонами, зокрема мирової угоди (ст.175 ЦПУ), угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченого (ст.468 ККУ), угоди про примирення (ст.113 КАСУ), мирова угода сторін (ст.78ГПК).

Для проведення порівняння розглянемо досвід законодавства деяких країн Європейського Союзу щодо використання договорів в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів. Переговори та посередництво є досить відомими процедурами примирення у Франції, і закріплені на законодавчому рівні, зокрема (титул 6, ст.126, ст.131-1 ЦПКФ). Дослідивши норми *Цивільно-процесуального кодексу Франції* в сфері примирення з'ясовується, що сторони можуть досягнути примирення як з власної ініціативи, так і з ініціативи судді на будь-які стадії

процесу. Угода, якої досягають сторони при врегулюванні спору, оформляється протоколом про примирення, яке підписується суддею і сторонами.

У *Законодавчому Декреті Італії* закріплені положення про примирення сторін, зокрема, якщо договір або статут організації містить положення про проведення процедури примирення у разі виникнення спору або конфлікту, то під час першого судового засідання суддя з'ясовує чи була проведена відповідна процедура, якщо ні, то за клопотанням заінтересованої особи призупиняє розгляд справи і встановлює строк від 30–60 днів для подання заяви на медіацію в орган, який здійснює примирення. Якщо сторони досягають примирення, то за результатами такої домовленості укладається медіаційна угода, яка оформлюється протоколом, підписується сторонами та примирителем. Такий протокол затверджується судом. Суд перевіряє правильність його форми, дотримання принципів публічного порядку при укладанні. Затверджений судом протокол має силу виконавчого документа для примусової конфіскації майна, виконання зобов'язання в натурі.

Відповідно до *Цивільно-процесуального кодексу Китайської народної республіки* угода, яка досягнення в результаті примирення сторін, повинна бути добровільною, примус неприпустимий. Зміст угоди не повинен суперечити законодавству. При досягненні угоди в результаті примирення народний суд складає мирову угоду. У мировій угоді обов'язково зазначаються позивні вимоги, факти по справі та результати примирення сторін. Згода сторін, яка не вимагає відповідно до Закону складання суддею мирової угоди, оформлюється протоколом, який підписується сторонами, суддею та судовим секретарем. В *Бельгії* відповідно до Закону «Про медіацію», якщо сторони включили застереження про медіацію в контракт, то вони зобов'язані спочатку звернутися до процедури медіації, перед зверненням до суду. Якщо сторона не виконає застереження про медіацію, інша сторона має право до початку судової проце-

дури заявити про це застереження, в результаті якого суд буде зобов'язаний призупинити процес до виконання стороною такого застереження. У даному Законі встановлюються певні правила, яких необхідно дотримуватися сторонам у процедурі медіації. У разі укладення будь-якої угоди про вирішення спору, укладеної в ході медіації, угода направляється в суд на затвердження (homologation). Якщо сторони прийняли рішення про проведення медіації не акредитованим медіатором, то вони позбавляються права на затвердження судом угоди про вирішення спору. Затверджена угода судом, яка досягнута в результаті медіації, підлягає обов'язковому виконанню сторонами. Суд може відмовити в цьому, якщо угода про вирішення спору суперечить національним інтересам або не відповідає інтересам неповнолітнього.

У Швеції нормативно-правовими актами, які регулюють питання процедури примирення є: Типовий Закон ЮНСТРІАЛ про міжнародну комерційну узгоджувальну процедуру; Директива ЄС 2008/52/ЄС Закон «Про медіацію» від 2011 р, Правила медіації ТПС. Шведське законодавство містить лише одне положення (пар.2, розділу 17 глави 42 Кодексу), згідно з яким, якщо суд визнає за потрібне звернутися за процедурою примирення для врегулювання спору, він може зобов'язати сторони провести сесію примирної процедури. Шведський кодекс «Про судовий процес» не регулює саму процедуру проведення медіації. Сторони самі визначають порядок її проведення. При цьому процедура медіації не призначається судом, якщо одна із сторін спору заперечує проти цього. Якщо ж сторони погодилися на проведення примирних процедур та вирішили призначити медіатора, провадження по справі у суді призупиняється.

Отже, дослідивши законодавство деяких країн Європейського Союзу, необхідно констатувати законодавчу урегульованість питання щодо можливості використовувати сторонами договір в процедурі примирення. В Україні законодавство набирає обертів щодо розширення сфер впровадження процедури

примирення для врегулювання спорів та конфліктів між сторонами шляхом укладання угод, проте необхідно прийняти Закон України «Про медіацію», який сприятиме розвитку процедури медіації в Україні, її офіційному закріпленню та впровадженню, та привести процесуальні Кодекси у відповідність із Європейськими Директивами, Рекомендаціями та Керівними принципами у відповідних сферах. Національному законодавству необхідно, поступово, поетапно впроваджувати європейський формат договірної процедури примирення сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конфліктологія : учебник / Л. Я. Кибанов, И. Т. Ворожейкин, Д. К. Захаров, В. Г. Коновалова ; под ред. Л. Я. Кибанова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 345 с.
2. Юридична конфліктологія : навчальний посібник / В. М. Іванов, О. В. Іванова. – К. : МАУП, 2004. – 224 с.
3. Алексеев С. С. Теория права / Алексеев С. С. – М. : БЕК, 1995. – 320с.
4. Исаков В. Б. Юридические акты в советском праве / Исаков В. Б. – М. : Юридическая литература, 1984. – 144 с.
5. Рожкова М. А. Договорное право / М. А. Рожкова, Н. Г. Елисеев, О. О. Скворцов. Договорное. – М., 2008. – 525 с.
6. Цивільно-процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618–IV // ВВР України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
7. Законотворчість. Словник термінів і понять з міжнародного та європейського права / за ред. В. В. Лутковська. – К. : Праксіс, 2005. – 1115 с.
8. Закон Российской Федерации «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» / принят Государственной Думой : от 07.07.2010 г. ; одобрен Советом Федерации : от 14.07.2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2010/07/30/mediacia-dok.html>

9. Проект Закону України «Про медіацію» : від 17.12.2010 р., реєстр. № 7481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=39276&pf35401=180470>.
10. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

Маркова О. О. Щодо можливості використовувати договір в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів: порівняльний аналіз із законодавством країн Європейського Союзу / О. О. Маркова // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 207–212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_35.pdf

Досліджується процедура примирення сторін і можливість використовувати договір, зокрема мирова та медіаційна угода в даній процедурі. Проаналізовано законодавство України та законодавство деяких країн Європейського Союзу на предмет закріплення можливості використовувати договір у процедурі примирення сторін.

Маркова О.О. О возможности использовать договор в процедуре примирения сторон для урегулирования конфликтов и споров: сравнительный анализ с законодательством стран Европейского Союза

Исследуется процедура примирения сторон и возможность использовать договор, в частности мировое и медиационное соглашение в данной процедуре. Проанализировано законодательство Украины и законодательство некоторых стран Европейского Союза на предмет закрепления возможности использования договора в процедуре примирения сторон для урегулирования конфликтов и споров.

Markova O.O. About Possibility to Make Use Agreement in Procedure Conciliation Side for Settlement Conflict of Dispute: Comparative Analysis with Legislation Country of European Union

The procedure of conciliation and the possibility to use this procedure in the contract, in particular the world and mediation agreement we study. The legislation of Ukraine and the laws of some countries of the European Union on the subject of consolidation and the possibility of use agreement in the conciliation of the parties for the settlement of conflicts and disputes analyzed.

Форум ПР